

РЕАЛІЗАЦІЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОГО ТА ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО АСПЕКТУ КЛІНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тамара Дучимінська, Олеся Хлівна, Людмила Магдисюк

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна,
toma_duchiminska@ukr.net

У статті досліджено психопрофілактичний та психодіагностичний аспекти клінічної психології у сфері вищої освіти, які дають змогу не лише вивчати хвору людину, а також передбачати й запобігати виникненню та розвитку багатьох психічних змін і порушень. Студентський вік розглянуто як окремий період життєвого циклу людини, у якому провідною діяльністю виступає навчально-професійна діяльність із її специфічними особливостями мети, змісту, мотивації, методів і форм організації. Виділяються навчальні стрес-фактори, які породжують негативні емоційні реакції студентів. Зокрема, головним фактором є інформаційний стрес у зв'язку з необхідністю перероблення великої кількості наукової та навчальної інформації в короткий термін. Наведено результати емпіричного дослідження актуального стану психічного здоров'я студентської молоді під час навчальної діяльності у вищому закладі освіти. Виділено показники особистісних чинників здоров'я, що включають ціннісно-смісловий компонент, атрибутивний стиль пояснення, самооцінку, акцентуації характеру, ставлення до життєвих ситуацій та показники соціальних чинників, якими є задоволеність навчальною діяльністю, референтним оточенням, здатність до ефективної комунікації. Визначено домінуючі показники актуального стану здоров'я в загальній структурі психічного здоров'я студентів й окреслено психопрофілактичне поле діяльності психолога щодо психічного здоров'я в студентському середовищі. Розроблено та апробовано комплексну психопрофілактичну програму роботи зі студентами вищої школи, яка спрямована на активізацію процесів самопізнання, саморозвитку, підвищення мотивації до особистісного та емоційного самовдосконалення; створення позитивного ситуаційного поля психологічної й емоційної комунікації; вироблення конструктивних стратегій навчально-педагогічної взаємодії.

Ключові слова: психологічна профілактика, психодіагностика, психічне здоров'я, студентський вік, навчальна діяльність, психолог.

Tamara Duchyminska, Olesia Khlivna, Liudmyla Mahdysiuk. Implementation of Prevention and Diagnostics of Clinical Psychology in the Field of Higher Education. The article deals with the psychoprophylactic and psychodiagnostic aspects of

clinical psychology in the sphere of higher education, which allows not only observing a sick person, but also predicting and preventing emergence and development of different mental changes and disorders. Student's age is considered as a separate period of a person's life cycle, where educational and professional activity acts as a leading activity with its specific peculiarities of goal, content, motivation, methods and forms of organization. Educational stress-factors that give rise to negative emotional reactions of students have been distinguished. In particular, informational stress is the main factor in connection with necessity to process a large number of scientific and educational information in short terms. The results of empirical research of the actual state of mental health of student youth during educational activities in higher educational establishment are presented. The indicators of personality health factors, including value-semantic component, attributive style of explanation, self-esteem, character accentuations, and attitude to life situations and indicators of social factors, which are satisfaction with educational activity, reference environment, and ability of effective communication, have been pointed out. The dominant indicators of the actual health state of the general structure of students' mental health are determined and the psychoprophylactic field of the psychologist's activity concerning the mental health of students' environment has been outlined. The complex psychoprophylactic program of work with higher education students has been developed and approbated, aimed at activization of self-cognition, self-development, motivation to personality and emotional self-improvement; organization of positive situational field for psychological and emotional communication; constructive strategies development of educational and pedagogical interaction.

Key words: psychological prevention, mental health, student age, educational activities, psychologist.

Тамара Дучиминская, Алеся Хливная, Людмила Магдысюк. Реализация психопрофилактического и психодиагностического аспекта клинической психологии в сфере высшего образования. В статье исследуются психопрофилактические и психодиагностические аспекты клинической психологии в сфере высшего образования, которые позволяют не только изучать больного человека, а также предусматривать и предотвращать возникновение и развитие многих психических изменений и нарушений. Студенческий возраст рассматривается как отдельный период жизненного цикла человека, в котором ведущей деятельностью выступает учебно-профессиональная деятельность с ее специфическими особенностями цели, содержания, мотивации, методов и форм организации. Выделяются учебные стресс-факторы, которые порождают негативные эмоциональные реакции студентов. В частности, главным фактором является информационный стресс в связи с необходимостью переработки большого количества научной и учебной информации в короткие сроки. Приведены результаты эмпирического исследования актуального состояния психического здоровья студенческой молодежи во время учебной деятельности в высшем учебном заведении. Выделены показатели личностных факторов здоровья, включающих ценностно-смысловой компонент, атрибутивный стиль объяснения, самооценку, акцентуации характера, отношение к жизненным ситуациям и показатели

социальных факторов, которыми являются удовлетворенность учебной деятельностью, референтным окружением, способность к эффективной коммуникации. Определены доминирующие показатели актуального состояния здоровья в общей структуре психического здоровья студентов и намечено психопрофилактическое поле деятельности психолога по отношению к психическому здоровью в студенческой среде. Разработана и апробирована комплексная психопрофилактическая программа работы со студентами высшей школы, которая направлена на активизацию процессов самопознания, саморазвития, повышения мотивации к личностному и эмоциональному самосовершенствованию; создание положительного ситуационного поля психологической и эмоциональной коммуникации; выработки конструктивных стратегий учебно-педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: психологическая профилактика, психодиагностика, психическое здоровье, студенческий возраст, учебная деятельность, психолог.

Постановка наукової проблеми та її значення

Клінічна психологія – галузь прикладної психології, що має справу з психодіагностикою відхилень в інтелектуальному та особистісному розвитку, психокорекцією дезадаптивних форм поведінки, психопрофілактикою, психотерапією та соціальною реабілітацією пацієнтів із психопатичними, психосоматичними та помежевими розладами тощо. На думку В. Зінченко й Б. Мещерякова, терміном «клінічна психологія» позначають особливий підхід, метод у широкому розумінні цього слова, який дає змогу вивчати не хворобу, а хвору людину, не стільки класифікувати та діагностувати, скільки розуміти й психологічно допомагати.

Клінічний підхід передбачає вивчення питань клінічної психодіагностики, за її результатами – питань психологічної допомоги в ситуації захворювання, а також запобігання виникненню та розвитку складних переплетень порушень психіки й психічної діяльності. Оскільки зародження багатьох психічних розладів можна передбачити, то доволі важливо робити спроби за допомогою психогігієни та психопрофілактики відстежувати й усувати прогнозовані джерела негативних психічних змін. У цьому плані психопрофілактика як система своєчасних випереджувальних заходів протидії «хвороботворному» процесу є дуже важливою як засіб збереження та підтримання здоров'я особистості в усіх її проявах: життєвих, навчальних, професійних тощо.

Як свідчить практика роботи медиків і психологів, значна частина населення має спрощений погляд на хворобу та лікувальний процес і розуміє цю проблему як систему: хвора людина – лікар – ліки, лікувальна технологія – курс лікування – здорова людина тощо. Багато людей не розуміють необхідності власної турботи й індивідуальної відпові-

дальності за стани фізичного та психічного самопочуття. Здорова людина здебільшого вважає своє здоров'я природним станом, у непорушності котрого не сумнівається й психологічно не сприймає можливість захворювання та власний руйнівний потенціал. Тому й виникає легковажне ставлення до проведення психопрофілактичних заходів, формування здорового способу життя та персональної відповідальності за власне здоров'я.

Аналіз досліджень цієї проблеми

Головне завдання психопрофілактики – попередження різних порушень психічної діяльності, здебільшого невротичної, викликані дією побічних факторів на психіку людини. Психопрофілактику розділяють на первинну та вторинну. Первинна включає широку мережу залучення різних верств населення до здорового способу життя, праці й відпочинку, вторинна – систему ранньої діагностики негативних психічних змін та активне запобігання їм. Як правило, предметом наукового дослідження в студентському віці виступають питання вивчення факторів, оцінювання й психокорекції психічного здоров'я. Психопрофілактичний і просвітницький аспекти менш зазначені.

Період навчання у вищому закладі освіти є особливо значущим у становленні особистості: початок дорослості, життєве самовизначення, інтенсивне самопізнання, становлення характеру й, що особливо важливо, оволодіння повним комплектом соціальних ролей дорослої людини (громадянських, професійно-трудова тощо).

Провідна діяльність студентів – навчально-професійна, яка пов'язана із самовизначенням в особистісному та професійному плані, формуванням стійких особистісних утворень, що згодом визначатимуть життєву позицію вже дорослої людини. Т. Титаренко підкреслює, що «вибори, які робить молода людина в молоді роки, багато в чому зумовлюють траєкторію її подальшого життя, рівень самореалізації, майбутні життєві успіхи і поразки» (Титаренко, 2001:5).

Навчально-професійна діяльність студента відрізняється від навчальної діяльності учня насамперед тим, що вимагає від нього більшої активності, засвоєння нових психологічних норм і критеріїв соціокультурного розвитку. Їй притаманні як загальні риси процесу учіння, так і специфічні, зумовлені особливостями її мети й змісту, мотивації та форм організації.

Саме на особливості навчально-професійної діяльності студента у працях звертають увагу Л. Подоляк і В. Юрченко (Подоляк, Юрченко, 2008) та виокремлюють такі:

– засвоєння наукової інформації й набуття практичного досвіду має професійну спрямованість, тобто розглядається як підготовка до майбутньої професійної діяльності, виконання важливих соціальних функцій, оволодіння необхідними знаннями для цього, уміннями та навичками, розвиток особистості фахівця;

– предметом діяльності студента є вивчення науки в її розвитку, оволодіння процесом формування наукових знань і методами самої науки, ознайомлення з її проблемами, завданнями й підходами до їх розв'язання, а також засвоєння способів професійної діяльності та змісту соціальних ролей дорослої людини, яка працює;

– особливі засоби діяльності (наукова література, підручники й методичні посібники, Internet і мультимедійні засоби, лабораторне обладнання та технічні засоби навчання, реальні й теоретичні моделі майбутньої професійної діяльності, спілкування з ровесниками, викладачами й представниками професії);

– діяльність студента відбувається в заздалегідь запланованих умовах (обмежений термін навчання та чіткий графік навчального процесу, зміст навчальної діяльності визначається навчальними планами й програмами, своєрідність режиму роботи ВНЗ та ін.);

– у навчанні студента суттєво збільшується питома вага самостійної роботи (самостійний пошук навчальної інформації, анотація й конспектування наукової літератури, виконання практичних завдань, здійснення професійних функцій під час проходження практики, проведення наукових досліджень тощо);

– поєднання навчального та наукового процесів, самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів протікає разом із їхньою дослідницькою роботою (курсіві, дипломні, магістерські роботи) під керівництвом викладачів; навчання у вищій школі – процес складний і важкий, який вимагає від студента високої свідомості й активності, надзвичайно високого інтелектуального напруження, зосередженості уваги, мобілізації вольових зусиль і підвищеної працездатності, самоорганізації, раціонального розподілу часу на навчання й відпочинок;

– складність завдань і змісту навчально-професійної діяльності може призводити до психічного перевантаження, психофізіологічного напруження, виникнення стресових ситуацій (особливо під час екзаменаційної сесії) (Подоляк, Юрченко, 2008).

В. Семиченко також уважає, що навчальна діяльність студентів характеризується високими емоційними перевантаженнями, перевтомою, стресовими ситуаціями. Головним фактором, що викликає нервово-

психічні перевантаження, перевтому, є інформаційний стрес – необхідність перероблення великої кількості інформації в короткий термін. Навчальні стрес-фактори породжують негативні емоційні реакції, які можуть дезорганізувати навчальну діяльність. Саме тому В. Семиченко приділяє велику увагу адаптації студентів-першокурсників до умов вищого навчального закладу: до змісту навчання в ньому, до його вимог, до своїх обов'язків; до нових форм і методів навчальної роботи у вищій школі (Семиченко, 2004).

Соціальна значущість та недостатнє вивчення проблеми розвитку психічного здоров'я студентства зумовили вибір теми. Об'єкт дослідження – психічне здоров'я студентської молоді. Предмет дослідження – психо-профілактика та психодіагностика здоров'я студентської молоді. **Мета** наукової розвідки полягає в теоретичному й експериментальному вивченні особливостей проведення психопрофілактики та психодіагностики здоров'я студентської молоді в навчальному процесі вищої школи.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження

Цінними для нашого аналізу є дослідження Б. Ананьєвим студентського віку як окремого періоду життєвого циклу людини (Ананьєв, 1968). Учений визначає студентство як особливу і професійну, і виробничу групу. На його думку, здоров'я в студентському віці залежить від вікових особливостей розвитку, специфічних особливостей праці та умов життя (Ананьєв, 1968). Запропоновані принципи комплексного вивчення людини і її здоров'я покладено в основу психологічного дослідження в студентському віці закономірностей розвитку індивідуальності студентів у вищій школі, психологічних особливостей студентів й інших аспектів.

В останні роки до проблеми психічного здоров'я молоді звертаються багато дослідників. Зокрема, О. Бондаренко, Н. Шевченко, Т. Яценко (питання збереження психічного здоров'я студентів засобами психотерапії), Ж. Вірна, Л. Бурлачук, О. Рагімова (питання особливостей соціального здоров'я студентів), Р. Сірко, Ю. Ящишина (питання факторів впливу на психічне здоров'я студентів) й ін. Наукове розв'язання проблеми здоров'я молоді людини в сучасній психології здійснюється на принципах біологічної, соціальної, психологічної та духовної компоненти загальної структурної моделі (Сірко, 2001).

Науковий аналіз засвідчив, що менше вивчались особливості психічного здоров'я студентів, недостатньо розробленою є система розвитку, збереження й підтримки психічного здоров'я студентства

під час навчання у вищому закладі освіти. Тому окреслені аспекти проблеми в сучасних умовах набувають найбільшої дослідницької актуальності.

Процедуру дослідження проводили відповідно до поставленої мети та дослідницьких завдань:

1. Здійснено теоретичний аналіз психопрофілактики психічного здоров'я людини в клінічному підході.

2. Діагностовано актуальний стан психічного здоров'я студентської молоді під час навчальної діяльності у вищому закладі освіти.

3. Визначено домінуючі показники актуального стану здоров'я в загальній структурі психічного здоров'я студентів.

4. Окреслено психодіагностичне поле діяльності психолога в студентському середовищі навчального закладу.

5. Окреслено психопрофілактичне поле діяльності психолога в студентському середовищі навчального закладу.

Методи дослідження – тест сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва, опитувальник Р. Кеттелла (16 PF – опитувальник), «Тест на оптимізм» Л. Рудіної, методика визначення акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека, «Самооцінка емоційних станів» А. Уессмана та Д. Рікса, опитувальник САМОАЛ (адаптація Н. Каліної).

Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку психічного здоров'я в студентському віці дав підстави взяти за основу емпіричного дослідження наукову модель психічного здоров'я студентської молоді, що складається з вивчення кількох сфер прояву, а саме: особистісної, мотиваційної, емоційно-поведінкової. Таку модель аргументовано необхідністю вивчати не лише актуальний стан психічного здоров'я в студентському віці, але й окреслити психопрофілактичне та психодіагностичне поле діяльності психолога в студентському середовищі навчального закладу.

Психодіагностичне обстеження студентів на етапі контрольного експерименту відбувалося за такою програмою:

1. Психодіагностика особистісного аспекту здоров'я за допомогою тесту-опитувальника 16 PF Кеттелла. Діагностична мета методики – змалювати «автопортрет особистості» як індивідуальне поєднання сильних і слабких сторін, виявити домінуючий тип, зв'язок між типами особистості, ступінь прояву тих чи інших ознак психотипу. Психодіагностика особливостей атрибутивного стилю за допомогою методики «Тест на оптимізм» Л. Рудіної, мета якої – визначення

стилю пояснення хороших і поганих подій за такими параметрами, як постійність, широта, персоналізація

2. Психодіагностика мотиваційного аспекту здоров'я за допомогою опитувальника САМОАЛ (адаптація Н. Каліної), тесту сенсожиттєвих орієнтацій (СЖО) Д. Леонтєва. Ці методики діагностують таке: перша – позитивні та негативні мотиваційні тенденції, друга – вольову регуляцію особистості.

3. Психодіагностика емоційного аспекту здоров'я за допомогою методики визначення акцентуацій характеру Леонгарда-Шмішека. Діагностична мета опитувальника – визначити індивідуальний психологічний профіль емоційних та поведінкових змін особистості. Для діагностики актуальних емоційних станів застосовано методику «Самооцінка емоційних станів» А. Уессмана й Д. Рікса (Малімон, 2015).

Вибірку дослідження становили студенти III-х курсів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки у кількості 264 особи з дотриманням вимог до її змістовності й еквівалентності. Середній вік респондентів – $18,8 \pm 2,1$ року.

Отримано такі результати: а) особистісні чинники містять ціннісно-смісловий компонент, що домінує в загальній структурі здоров'я та має соціальну й особистісну спрямованість, характерологічні особливості та значущі регуляторні властивості; за результатами діагностики атрибутивного стилю виявлено, що 8,6 % студентів характеризуються песимістичним атрибутивним стилем, який проявляється в їхній схильності сприймати невдачі як постійні, такі, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності, а також приписувати собі відповідальність за невдачі. Показник оптимістично налаштованих респондентів становить 10,0 %. Значна кількість досліджуваних (81,4 %) продемонструвала проміжні результати в сприйманні позитивних і негативних життєвих ситуацій; б) соціальними чинниками виступають задоволеність відносинами в сім'ї, задоволеність навчальною діяльністю, наявність сприятливого найближчого оточення (задоволеність спілкуванням із референтним оточенням, відчуття підтримки, довіри, комфорту, можливість збагачення в особистісному плані, уміння встановлювати та підтримувати позитивні стосунки з іншими людьми); в) аналіз структури соціальних й особистісних чинників студентської молоді дав підставу об'єднати їх у такі блоки: «самоактуалізація як критерій розвитку психічного здоров'я», «осмисленість життєдіяльності», «здатність до саморегуляції поведінки», «сімейне благополуччя», «задоволеність навчальною діяльністю», «соціальна та особистісна спрямованість»;

г) акцентуованість представників вибірки встановлено на рівні 80 % від загальної кількості; у 16,5 % вибірки відсутня вираженість акцентуацій характеру, але наявна схильність до їх розвитку; у 3,5 % виявлено відсутність вираженості та схильності до будь-яких акцентуацій; більшість опитаних мають акцентуації за емотивним, гіпертимним, екзальтованим і циклотимним типами; подібний розподіл збігається з даними досліджень українських учених-психологів, що може свідчити про певну тенденцію до загального розподілу в межах популяції й потребує додаткового вивчення; актуальні емоційні стани досліджуваних діагностували за чотирма шкалами тверджень: «спокій–тривога», «енергійність–утома», «піднесеність–пригніченість», «упевненість у собі–безпорадність». Результати діагностики свідчать про переважання в більшості респондентів (75,0 %) адекватної самооцінки, у 17,8 % самооцінка неадекватно завищена та в 7,2 % студентів вона дуже низька й характеризується такими емоційними проявами, як підвищений рівень тривожності, невпевненості, пригніченості та безпорадності; г) у структурі індивідуальних показників простежено специфічні загальні особливості й специфічні вікові та гендерні відмінності досліджуваних студентів.

Отже, психічне здоров'я студентської молоді характеризується різними рівнями розвитку їхнього психічного здоров'я, що відображає резерви особистісних і соціальних потенцій, виступає певним ресурсом для успішної реалізації психопрофілактичної програми відповідно до вимог навчальної діяльності вищої школи.

Наступний етап нашого дослідження – розробка комплексної програми роботи зі студентами вищої школи. Метою психопрофілактичної програми було, по-перше, активізувати в респондентів процеси самопізнання, саморозкриття, самоприйняття, підвищення мотивації до особистісного, емоційного й тілесного самовдосконалення, здорового способу життя та діяльності; по-друге, створити в навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу систему гармонійної психолого-педагогічної взаємодії «студент–студент» і «студент–викладач» на основі емоційної підтримки та особистісної відповідальності.

Основне завдання програми – сформувати й поєднати внутрішні зусилля студентів та професорсько-викладацького складу як основних суб'єктів навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі; допомогти усвідомити специфіку вербальної й невербальної взаємодії викладачів зі студентами, створити позитивне так зване зовнішнє

ситуаційне поле психологічної та емоційної комунікації. При цьому основними факторами залучення науково-педагогічних працівників до надання психологічної підтримки студентам є такі:

– значущість оцінки викладачем не лише якості засвоєння знань, умінь, навичок студентів, але і їхніх особистісних характеристик і моделей поведінки;

– можливість впливу викладачів на основні стрес-фактори навчання за модульно-рейтинговою системою та в умовах заліково-екзаменаційної сесії;

– частота контактів студентів із викладачами та потреба юнацтва творчо самореалізуватись у навчальній діяльності, яка охоплює значний часовий проміжок дорослого життя (5–6 років).

Отже, сформульована мета й завдання визначили два основні етапи реалізації програми. Етап первинної психологічної профілактики здоров'я студентів передбачав, насамперед, актуалізацію внутрішніх ресурсів їхнього особистісного та емоційного здоров'я, підвищення мотивації досягнення здорового способу життя, формування позитивного ставлення до себе й інших. Етап вторинної психологічної профілактики студентів – передусім, інформаційно-просвітницька робота стосовно феномену психологічного здоров'я та його компоненти, поєднання зовнішніх і внутрішніх чинників психічного здоров'я, конструктивні комунікативні стратегії навчально-педагогічної взаємодії, а також усвідомлення власного стилю вербального та невербального спілкування під час навчального процесу.

Реалізація запропонованої програми передбачає активну участь у ній практичного психолога навчального закладу. Саме ним здійснюється експрес-діагностика й базова психодіагностика актуального стану психічного здоров'я студентів, окреслюються провідні специфічні аспекти первинної та вторинної психопрофілактики в цьому освітньому середовищі, формулюється тематика профілактико-превентивної діяльності в ньому, формуються групи корекційно-розвивальної роботи зі студентами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження

Кількісний і якісний аналіз отриманих результатів на цьому етапі дослідження дають підстави зробити такі висновки: психопрофілактику стану здоров'я студентської молоді доцільно здійснювати на основі попередньої психодіагностики; активізацію діяльності молодих людей щодо збереження психічного здоров'я доцільно проводити у

два етапи як первинну та вторинну психопрофілактику; професійна діяльність психолога ВНЗ зі студентами як суб'єктами освітнього середовища потребує реалізації психологічного просвітництва й організації індивідуальної ресурсотерапії.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективним та актуальним є вивчення всіх рівнів відображення хвороби в психіці молодого людини, поширення серед студентів психосоматичних захворювань, виділення ресурсних психологічних можливостей студента й координацію цієї ресурсності з індивідуальною специфікою стану здоров'я та хвороби, пошук можливостей гармонійної взаємодії й психологічної безпеки всіх суб'єктів освітнього процесу вищої школи.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Ленинград : ЛГУ, 1968. – 338 с.
2. Малімон Л. Я. Психологія особистісної безпорадності студентів : монографія / Л. Я. Малімон, Т. І. Дучимінська. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 192 с.
3. Особистісні кризи студентського віку : зб. наук. ст. / за ред. Т. М. Титаренко. – Луцьк : Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2001. – 112 с.
4. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-ге вид. – Київ : Каравела, 2008. – 352 с.
5. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : [навч. посіб.] / В. А. Семиченко. – Київ : Вища шк., 2004. – 335 с.
6. Сірко Р. І. Деякі аспекти впливу сімейного середовища на психічне здоров'я студентів / Р. І. Сірко // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – 2001. – Т. 3, ч. 3. – С. 198–201.

References

1. Anan'ev B. G. (1968). *Chelovek kak predmet poznaniya* [Man as an object of knowledge]. Leningrad: LGU. 338 p. [in Russian].
2. Malimon L. J., Duchiminska T. I. (2015). *Psihologija osobistisnoi bezporadnosti studentiv: monografija* [Psychology of personal helplessness of students: a monograph]. Lutsk: Vezha-Druk. 192 p. [in Ukrainian].
3. Titarenko T. M. (2001). *Osobistisni krizi students'kogo viku: Zb. nauk. st.* [Student's personal crisis]. Lutsk: «Vezha»: Volin. derzh. un-t im. Lesi Ukrainki. 112 p. [in Ukrainian].
4. Podoljak L. G., Yurchenko V. I. (2008). *Psihologija vishchoi shkoli: Pidruchnik. 2-vid.* [Psychology of Higher School: Textbook]. K.: Karavela. 352 p. [in Ukrainian].
5. Semichenko V. A. (2004). *Psihologija pedagogichnoi dijalk'nosti* [Psychology of pedagogical activity]. K.: Vishchashkola. 335 p. [in Ukrainian].

6. Sirko R. I. (2001). Dejaki aspekti vplivu simejnogo seredovishcha na psihichne zdorov'ja studentiv [Some aspects of the impact of the family environment on the mental health of students]. *Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii im. G. S. Kostuka APNU kraini – Collection of scientific works of the Institute of Psychology them. G. S. Kostyuk Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. T. 3, ch. 3. P. 198–201.

Received: 18.03.2018

Accepted: 07.04.2018